

Perekond ja tegevteenistus – ahned institutsioonid?

KAIRI KASEARU

TÜ ühiskonnateaduste instituut, SJKK

Sissejuhatus

Käesolev artikkel lahkab lühidalt peamisi probleemkohti perekonnainstitutsiooni ja militaarsüsteemi omavahelistes suhetes. Inimese heaolu sõltub paljuski edukast hakkamasaamisest töösfääris ja perekonnaelus ning ühes valdkonnas kogetavad probleemid või pingelisus võivad kanduda üle teise valdkonda (Greenhaus ja Beutell 1985, Barnett, Gareis ja Brennan 2008). Paljuski on pingeallikad aga struktuurset laadi ning mõistes paremini perekonna kui institutsiooni eripära ning teisalt militaarorganisatsiooni sisemist kultuuri ja ülesehitust, on lihtsam ka neid valdkondi ühitada. Miks on vaja teenistuse ja perekonnaelu edukat ühitamist? Rida uurimusi (Segal ja Harris 1993, Schneider ja Martin 1994, Pincus jt 2004, Dandeker jt 2006) on toonud esile, et rahulolematuse peresuhetega, probleemid kodus, mure pereliikmete käekäigu ja heaolu pärast on oluliseks stressi allikaks, mis hakkab mõjutama sõjaväelaste tööalaste kohustuste täitmist (nt keskendumist väljaõppefaasis, missioonil sõjalisi ülesandeid täites jne). Samuti on perekonnal väga suur mõju indiviidi otsusele jätkata töötamist militaarsüsteemis (Segal ja Segal 2003). Perekonna, eriti abikaasa/elukaaslase toetus ja heakskiit suurendavad tööalaste kohustuste täitmise edukust (Fenell ja Weinhold 2003) ning vähendavad töö- ja pereelu ühitamisel tajutavat pingelisust (Vuga ja Juvan 2013). Kogu temaatika võtab tabalt kokku Henderson (2006: 5), väites, et „Sõjaline valmisolek on nagu kolme jalaga tool. Esimene jalg on väljaõpe, teine jalg on varustus ja kolmas jalg on perekond. Kui üks nendest kolmest jalast murdub, siis tool kukub ümber“.

Töösäär ja perekond

Kuigi esmapilgul võib tunduda, et tööelu ja pereelu ei ole omavahel seotud ning neid tuleks teadlikult hoida lahus, on alates 1970ndate lõpust järjest rohkem hakatud tähelepanu pöörama kahe valdkonna omavahelisele seosele. Kanter (1977) oli üks esimestest, kes rõhutas, et töö struktuur ja korraldus kujundab eraelu. Lähetused, töötamine nädalavahetustel, tööaja paindlikkus mõjutavad perekonna igapäevaelu ja ülesannete jaotust pereliikmete vahel. Teisalt mõjutab perekonnaelu töötaja käitumist töökohal: kuivõrd ollakse valmis töötama hilisõhtuti või kuivõrd sageli tuleb ette lühiajalise etteteatamisega töölt puudumisi seoses ootamatute perekohustustega (nt väikelaste haigestumine). Ees- ti ajakasutuse-uuringu 2010. aasta andmetel lühendas ligikaudu üks viiendik 3-6-aastaste lastega naistest viimase kuu jooksul oma tööaega seoses vajadusega hoolitseda lapse eest, samas lühendas oma tööpäeva vaid viis protsenti meestest (Krusell 2011: 69). Seega ei ole antud kaks sfääri eraldiseisvad, kuid nende seotuse ja läbipõimimise aste varieerub. Töö ja pereelu vastasseis tuleb ajaressursi piiratusest töölkäimisele ja töötamisele – pühendatud aega ei saa veeta perekonnaga ning t aeg, mis veedetakse perekonna seltsis tähendab enamasti mittetöötamist (Kasearu 2013). Üldiselt on leitud, et töö- ja ametikohad, mis eeldavad pikki töötunde, töötamist nädalavahetustel või vahetustes öisel ajal ning töötamist lühiajalise etteteatamisega, suurendavad ebakõla töö- ja pereelu ühitamisel (Gallie ja Russell 2009, Steiber 2009). Nende elukutsete esindajad, kelle tööga kaasneb suurem vaimne ja füüsiline pingutus, tajuvad suuremat vastuolu töö- ja pereelu ühitamisel. Viimastel kümnenditel on töö ja töökohad muutunud järjest paindlikumaks ning suurem kontroll oma töö korraldamise üle (töö autonoomsus) ehk tööaja ja töökoha paindlikkus aitab inimestel paremini planeerida aega pere ja töökohustuste vahel (Steiber 2009).

Tuginedes eelnevale ülevaatele võib eeldada, et militaarsfääris töötamisega kaasneb suhteliselt suur risk raskuste tekkeks töö- ja pereelu ühitamisel, kuna tegemist on organisatsiooniga, kus koha- ja ajapaindlikkus on madal ning pe- riooditi eeldatakse suurt vaimset ja füüsilist pingutust.

Lähtudes süsteemiteoreetilisest lähenemisest ei saa indiviidi ja tema hea- olu vaadata eraldiseisvana perekonnast. Ühe pereliikme tajutud raskused töö- ja pereelu ühitamisel mõjutavad teiste pereliikmete heaolu ja rahulolu ning perekonna heaoludefitsiit võib hakata mõjutama individuaalset sooritust töö- kohal. Barnett jt (2008) toovad esile, et abikaasade/elukaaslaste puhul suuren- dab naise töötamine õhtusel ajal meespartneri jaoks töö- ja pereelu ühitamise

keerulisemaks. Teisalt meespartneri tööalased probleemid ja stress suurendasid naispartneri jaoks riski tajuda ebaedu töö- ja pereelu ühitamises (Fagan ja Press 2008). Kokkuvõtlikult võib nentida, et partnerid saavad teineteist toetada töö- ja pereelu ühitamisel nii praktiliste kohustuste ja tegevuste omavahelise jagamise kaudu, kui ka emotsionaalselt mõistes teise poole töö ja ametikoha eripära ning toetades karjäärivalikuid.

Lisaks eelnevale tuleb pidada meeles, et töö ja pereelu ühitamine toimub konkreetsetes sotsiaalses kontekstis. Nii on töö- ja pereelu ühitamise edukus paljuski seotud riigi tööturu, sotsiaal- ja perepoliitikaga, näiteks lastehoiuvõimalused, riikliku lapsehoolduspuhkuse pikkus, lapsevanemate tööturule naasmise toetamine jne – mängivad rolli töö- ja pereelu ühitamisel (Grönlund ja Öun 2010).

Millest tuleneb militaarsüsteemis töötamise ja pereelu ühitamise eripära?

Coser (1974) võttis kasutusele termini „ahned institutsioonid“ (*greedy institutions*). Ahned institutsioonid eeldavad oma liikmetelt täielikku lojaalsust, nad ei soovi jagada oma liikmeid teiste sarnaste institutsioonidega, peavad oluliseks et liikmed täidaks oma rolli ja neil puuduksid konkureerivad rollid. Militaarorganisatsioonide nõuded oma liikmetele (ja kaudselt ka nende pereliikmetele) on suhteliselt piiravad: ebaregulaarne tööaeg, etteennustamatud tööülesanded, sagedane ümberpaiknemine, pikemaajalised eemalolekud kodust. Veel enam – sõjavägi eeldab, et sõjaväelased on valmis riskima oma eluga.

Kuid ka perekond kui sotsiaalne institutsioon esitab oma liikmetele suuri väljakutseid. Peresiseselt eeldatakse emotsionaalset pühendumist, armastuse ja kiindumuse väljanäitamist teiste pereliikmete suhtes, perekonnaga ühtekuuluvust ja identifitseerimist ennast perekonnana, peresiste rollide täitmist (Segal 1986: 13). Võib öelda, et perekonna ja militaarorganisatsioonide ühiseks jooneks ja nii-öelda „ahnuse“ aluseks on nende ellujäämise ja püsimise sõltuvus oma liikmete lojaalsusest (Soeters jt 2003: 237).

Nii perekonna kui militaarsüsteemi ahnuse tase on muutuv. Perekonnaelus on perioode, mil perekond vajab kõigi liikmete suuremat pühendumist perekonnale, nt lapse sünni, väikesed lapsed, lapse koolimine, teisalt ka militaarsüsteemis on etappe, mil liikmetelt eeldatakse suurt pühendumist, nt sõjalistel operatsioonidel osalemine. Moelker ja van der Kloet (2003: 209) rõhutavad, et erinevate riikide militaarorganisatsioonide ahnuse tase varieerub

ja muutub pidevalt. Seega on juba institutsioonide olemusse sisse kirjutatud võimalus konfliktiks.

Millised on peamised eripärad, mis muudavad pereelu ja militaarsfääri ühitamise keeruliseks?

Militaarüksuste sidususe ja edu aluseks on pühendumine oma üksusele, missioonile ja oma üksuse liikmetele (Martin ja McClure 2000: 15). Seega on lojaalsus ja pühendumine esmane eeldus militaarorganisatsioonis töötamiseks. Hall (2012) toob esile, et kasutusel on termin „väeüksus kui teine perekond“. Probleem tekib siis, kui perekond tajub, et tegevteenistus ja tööülesannete täitmine on olulisemad kui perekond. On ilmne, et teatud olukordades ja paljudel erialadel võivad tööülesanded olla prioriteetsemad kui seda perekonnas täidetavad rollid. Siinkohal saab aga oluliseks tähenduse andmine ehk olukorra tõlgendamine. Kui pereliikmed teadvustavad antud olukorda enda jaoks negatiivsena ehk nad leiavad, et neid on jäetud tahaplaanile, neist ei hoolita ja militaarsüsteemis töötav pereliige ei väärtustata peresuhteid, siis perekonna kui terviku heaolu on seatud ohtu. Seega on oluline peredele selgitada militaarorganisatsiooni eripära. Militaarorganisatsioonid on ehitatud üles sisemisele hierarhilisusele, mis on aluseks süsteemi funktsioneerimisele. Tinglikult võib öelda, et tegemist on klassisüsteemiga. Individuaalse auastmete hierarhilisuse sotsiaalne mõju võib laieneda perekondadele, mille tulemusel tekivad militaarperede vahel suhtlemisbarjäärid (Hall 2012). Perede ja laste jaoks võib see olla sildistav ja piireseadev. Arvestades Eesti väiksust ning ühiskonna suhtelist suurt avatust võib eeldada, et ametialane hierarhia kandub tunduvalt vähem üle perekonnale. Siiski ei saa seda võimalust täielikult eirata.

Militaarsüsteemis töötamine eeldab pikemaajalist eemalviibimist perekonnast. Missioonidel ja välislahetustes viibimine või pendelränne seoses töötamisega teises piirkonnas tähendab perede jaoks ühe vanema viibimist eemal. Vanem ei saa osaleda lapse igapäevaelus ning perekonna jaoks olulistest sündmustes, nt lapse esimeste sammude tegemine, koolimine jne. See tähendab, et ta ei osale sellistes tegevustes ja sündmustes, mis on aluseks pereühitsusele ning tugevdavad vanema ja lapse vahelist suhet. Ühe pereliikme pideva mineku ja tulekuga kaasneva nukrustunde vältimiseks võidakse kasutada erinevaid strateegiaid, mis ei pruugi olla kõige õigemad, nt tegevteenistuja distantseerib ennast teadlikult perekonnast või siis perekond moodustab ühtse sidusa üksuse ja hoiab tegevteenistujat sellest väljaspool (Hall 2008: 52). Antud teguviis

aga suurendab riski perekonna purunemiseks või siis tegevteenistuse lõpetamiseks. Peredes on oma rutiin igapäevaelu korraldamisel, mis tagab lastele teatava kindlustunde. Küsimus on selles, kas „rutiin“ tähendab vanema äraolekut või kodusviibimist. . Seega on militaarperede jaoks oluline teadlikult mõtestada lahti mõlema vanema roll ja ajalised võimalused laste kasvatamisel.

Militaarperede suur mobiilsus tähendab nende suuremat isolatsiooni ja võõrandumist tsiviilmaailmast ja laiendatud perekonnast, vanavanematest ja sugulastest (Hall 2012). Siiski puudutab see Eesti väiksust arvesse võttes väiksemat arvu peresid, st rotatsioon ei tähenda alati terve perekonna ümberpaiknemist, küll aga puudutab see teravamalt perekondi, kes pereliikme tegevteenistuse tõttu paiknevad ümber teise Eesti piirkonda või elatakse mingi aeg välismaal. Perekond võib ümberpaiknemist mõtestada enda jaoks lahti kui ajutist olukorda, mis võib tähendada, et lapsed ei soovi või ei ole võimelised leidma endale uusi sõpru, suhtlemisprobleeme uue kogukonnaga, kohanemiskursi uus koolis jms.

Militaarorganisatsiooni kultuuris on kolm olulist psühholoogilist aspekti (Wertsch 1991), mis on olulised süsteemi toimimise jaoks, kuid võivad perekondade jaoks olla raskesti mõistetavad ja konflikte tekitavad.

- a. Piiratud eneseavamine ehk saladuste hoidmine – oluline on hoida tööd ja kodu teineteisest eraldi. Paljudest tööasjadest ei saa rääkida kodus, samuti ei kuulu militaarkultuuri juurde oma koduste probleemide lahkamine töö. Kui pereliikmed ei mõista, et tegemist on elukutse eripäraga ning ei ole seotud indiviidi isikuga või tema eelistustega, võib see viia abikaasade/elukaaslaste vahelise barjääri tekkeni, endasse sulgumiseni, samuti laps-vanem suhetes võib tekkida distants.
- b. Oluline on säilitada muljet, et kõik on stabiilne ning perekond saab hakkama ükskõik millise stressitekitava sündmusega. Pered elavad pidevas valmiduses muutuseks, st missioonile minek, ümberpaiknemine, võimalus vigastusteks, elu kaotuseks jne. Seega on oluline, kuidas pered suudavad sellises olukorras kohaneda ja hakkama saada ning sellise elustiiliga toime tulla.
- c. Eitamine – vajadus hoida tundeid, hirmud ja isegi „normaalne“ perekonna arengustress (nt perekonna arenguteooria kohaselt läbivad perekonnad erinevaid arengufaase, lapse sünniga kaasneb sisenemine uude faasi, millele on iseloomulikud teistsugused ülesanded, seega võrreldes eelneva olukorraga perekonna stressitase võib suurened, kuid see on paljuski seletatav uue olukorraga) kontrolli all ehk eitada probleemide olemasolu. Vuga ja Juvan (2013), tuginedes Sloveenia andmetele leidsid, et väikeste lastega

sõdurid tajuvad enam, et nende töökohustused piiravad perekonnale pühendumist.

Lapsed kahe institutsiooni risttules

Hall (2012) rõhutab, et militaarperedel on suurem risk kalduda autoritaarsusele ning seda põhjusel, et militaarmaailmast kantakse väärtused ja käitumismustrid üle perekonda. Perekonnad peavad õppima kuidas kohandada oma loomulik kasvamine ja areng jäikuse, distsipliini ning konformsusega, mida nõutakse militaarsüsteemis. Seega on oluline teada ja osata eristada kahte süsteemi ja seal valitsevaid reegleid, kaldumata autoritaarse vanemluse mudeli suunas. Autoritaarse kasvatusstiiliga peresid iseloomustab selgete ja ühete reeglite kehtestamine ning väga kitsaste piiride sätestamine laste käitumise ja eneseväljendamise osas. Seda iseloomustavad madal tolerantsus mittenõustumise ja autoriteedi kahtluse alla seadmise osas, pereliikmete privaatsuse eiramine ning loomulikku iseseisvumist toetavate tegevuste ja käitumise mahaaitmine. Väga ranges kodukeskkonnas kasvamine võib pöörduda vastuhakuga teismelise-eas, mis väljendub probleemses ja hälbivas käitumises, lahkkelides ja tüldes vanematega ning varases kodunt lahkumises. Teisalt mõjutavad laste heaolu militaarperedes eelpooltoodud militaarsüsteemi eripärad. Teismeliste laste puhul on leitud, et ühe vanema pidev eemalolek paneb neid võtma enda kanda suuremaid kohustusi perekonna igapäevaelus ning teisalt nad on pidevalt hirmul oma vanema heaolu pärast, samas ei julge nad näidata oma hirmu ning eitavad võimalikku läbipõlemist (Hall 2012).

Kokkuvõte

Perekonna rolli indiviidi heaolu tagajana ei saa alahinnata – seda ka militaarsüsteemis. Võrreldes tavaperedega võib militaarperede jaoks töö- ja pereelu ühitamine, laste kasvatamine ja laste heaolu tagamine¹ olla tunduvalt keerulisem vanema militaarsüsteemis töötamise tõttu. Eesti ühiskonna puhul võime eeldada, et militaarsüsteem ei ole nii „ahne“ suurriikidega võrreldes ja

¹ Käesolev ülevaade käsitles laste heaolu militaarperedes väga põgusalt, tegemist on eraldi teemaga, millele SJKK keskendub põhjalikumalt aastal 2015 seoses osalemisega NATO HFM-258 tööühendas „The Impact of Military Life on Children from Military Families“.

seda järgmistel põhjustel: (1) Eestis elavad militaarperekonnad peamiselt tsiiviilkeskkonnas (ei ole baasidesse kapseldumist); (2) Eesti territooriumi suurust arvestades ei pea pered tegevteenistuja rotatsiooniga seoses ümber paiknema (pigem toimub teenistuja pendelränne kodu ja töökoha vahel); (3) seoses vahemaade väiksusega võimalik rohkem toetuda lähedaste/sugulaste toetusele ja abile; (4) Eesti ühiskond on suhteliselt avatud ning eeldatavalt löhe tsiiviil- ja militaarmaailma vahel on väike. Samas jäävad õhku rippuma küsimused, mis vajavad teaduspõhiseid vastuseid: kuivõrd suur roll on perekonnal tegevteenistujate karjäärivalikutel; kuivõrd tajuvad tegevteenistujad ja nende pered konflikti töö- ja pereelu ühitamisel ning millised on peamiselt probleemkohad; millised on võimalikud meetmed toetamaks militaarperede hakkama saamist militaarsüsteemi eripäradega.

Kasutatud kirjandus

- Barnett, R. C., Gareis, K. C., & Brennan, R. T. (2008). Wives' shift work schedules and husbands' and wives' well-being in dual-earner couples with children: A within-couple analysis. *Journal of Family Issues*, 29, 396 – 422.
- Fagan, J., Press, J. (2008). Father influences on employed mothers' work family balance. *Journal of Family Issues*, 29, 1136 – 1160.
- Fenell, D.L., Weinhold, B.K. (2003). *Counseling Families: An introduction to marriage and family therapy* (3rd Ed). Denver, CO: Love Publishing Company.
- Gallie, D., Russell, H. (2009). Work-family conflict and working conditions in Western Europe. *Social Indicators Research*, 93, 445-467.
- Greenhaus, J.H., Beutell, J.N. (1985). Sources of Conflict between Work and Family Roles. *Academy of Management Review* 10, 1, 76-88.
- Grönlund, A., Öun, I. (2010). Rethinking work-family conflict: dual-earner policies, role conflict and role expansion in Western Europe. *Journal of European Social Policy*, 20, 179-195.
- Hall, L.K. (2008). *Counseling Military Families: What mental health professionals need to know*. New York: Routledge: Taylor and Francis.
- Hall, L. K. (2012). The importance of understanding military culture. In Joan Beder (Ed.) *Advances in social work practice with the military*. New York: Routledge, pp. 3-17.

- Henderson, K. (2006). *While They're at War: The true story of American families on the homefront*. New York: Houghton-Mifflin.
- Kanter, R. M. (1977) *Work and Family in the United States: A Critical Review and Agenda for Research and Policy*. Russell Sage, New York.
- Kasearu, Kairi (2013). Töö iseloomu ja perestruktuuri mõju töö- ja pereelu ühitamisele. *Ariadne Long: nais- ja meesuuringute ajakiri*, 1, 82 - 91.
- Krusell, S. (2011). Töö- ja pereelu ühitamine kui naiste ülesanne? Kairit Põder (Toim.). *Mehe kodu on maailm, naise maailm on kodu?* (59 - 83). Tallinn: Statistikaamet
- Martin, J.A., McClure, P. (2000). Today's active duty military family: The evolving challenges of military family life. In J.A. Martin, L.N. Rosen & L.R. Sparacino (Eds). *The military family: a practice guide for human service providers* (pp 3-24). Westport, CT: Praeger Publishers.
- Schneider, J.R., Martin, J.A. (1994). Military families and combat readiness. In: Russ, Z. (ed.) *Military Psychiatry: Preparing in Peace for War*. Washington, DC: Office of the Surgeon General, Department of the Army, lk 19-30.
- Segal, M.W. (1986). The military and the family as greedy institutions. *Armed Forces and Society*, 13, 1: 9-38.
- Segal, M.W., Harris, J.J. (1993). *What We Know about army families?* Alexandria, VA: US Army Reserach Institute for the Behavioral and Social Sciences.
- Segal, D.R., Segal, M.W. (2003). Implications for military families of changes in the armed forces of the United States. G. Gaforio (ed.) *Handbook of the Sociology of the Military*. New York: Kluwer Academic/Plenium Publishers, pp 225-233.
- Steiber, N. (2009). Reported levels of time-based and strain-based conflict between work and family roles in Europe: a multilevel approach. *Social Indicators Research*, 93, 3, 469-488.
- Vuga, J., Juvan, J. (2013). Work-family conflict between two greedy institutions – the family and the military. *Current Sociology*, 61, 7, 1058-1077.
- Wertsch, M.E. (1991). *Military Brats: Legacies of childhood inside the fortress*. New York: Harmony Books.